

QORAQALPOQ XALQ DOSTONLARIDA TUSH MOTIVINING SYUJET RIVOJLANISHIDAGI ROLI

Kulmbetova Aysholpan Kuatbayevna
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15710661>

Kirish. *Qoraqalpoq xalq* dostonlarida tush motivi folklor janrlarida keng tarqalgan, o‘ziga xos adabiy element sifatida syujet rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Tushlar, inson ruhiyatining va ichki dunyosining ko‘zgusi sifatida, personajlarning ichki konfliktlarini, kutilmagan voqealarni oldindan ko‘rsatishda va syujetning o‘shida katta ahamiyatga ega [1]. *Qoraqalpoq xalq* dostonlarida tushlar qahramonlarning taqdiri va harakatlarini shakllantirishda markaziy o‘rin tutadi. Bu maqolada *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tush motivining syujet rivojlanishiga ta'sirini aniqlash va tushlarning dramatik tuzilishdagi rolini tahlil qilishdir. Ushbu tadqiqotda personajlarning ruhiy holatlari, ichki konfliktlari va syujetning qanday shakllanayotgani ko‘rib chiqiladi.

Qoraqalpoq xalq dostonlarida tushlar ko‘pincha qahramonlarning hal qilinmagan ichki konfliktlarini ochib beradi, bu esa syujetning yangi bosqichini boshlaydi. Tushlar dostonning kirish va chiqish nuqtalarida, ya'ni boshlang‘ich va yakuniy voqealarda o‘zgarishlarni yaratadi. Ko‘pincha tush motivi biron-bir voqeaga yoki qarorga tayyorlovchi omil sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, tushlar orqali voqealar va personajlarning oxirgi natijaga qanday erishishi, rivojlanishi tushuntiriladi. Strukturali tahlil yordamida tushlar syujetning asosiy qismidagi o‘rni, ular orqali voqealar qanday o‘zgarishi va ularning dramatik tuzilmadagi ta'siri yaxshiroq tushunildi. *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tush motivining roli haqida ilgari faqat qisqacha ma'lumotlar mavjud bo‘lgan bo‘lsa, bu tadqiqotda tushlarning syujet va personajlar rivojlanishidagi o‘rni chuqur tahlil qilinadi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tush motivining syujet rivojlanishidagi rolini tahlil qilish uchun bir nechta asosiy ilmiy usullar qo‘llanildi. Har bir usul tush motivining dostonning dramatik tuzilmasidagi o‘rni va uning syujet rivojlanishidagi ta'sirini chuqurroq aniqlashga yordam berdi. Quyida tadqiqotda ishlatilgan usullar batafsil bayon etiladi.

Semantik tahlil usuli orqali *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tushlarning ma'nosi va ularning asar kontekstidagi o‘rni o‘rganildi. Tush motivi nafaqat qahramonlarning ruhiy holatini, balki asar orqali berilayotgan simvolik mazmuni ham aks ettiradi. Semantik tahlil yordamida tushlarning ikki asosiy qatlamda ishlatilishining maqsadi aniqlanadi. Tushlar o‘zining to‘g‘ridan-to‘g‘ri, aniq va tushunarli ma'nosi bilan ko‘rsatiladi. Masalan, tush ko‘rgan qahramonning his-tuyg‘ulari, tashqi voqealar bilan

bog‘liq kechinmalari va kelajakdagi harakatlari tushda to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘rsatiladi. Qahramonning tushida uchraydigan tasvirlar (masalan, qo‘rqinchli bir narsa) uning keyingi qarorlariga, harakatlariga ta‘sir qilishi mumkin. Tushlarning yashirin yoki ramziy ma‘nolari ko‘pincha qahramonning ichki dunyosini aks ettiradi. Yashirin ma‘no tushlarning psixologik yoki filosofik qatlamini tashkil etadi. Masalan, tushdagi simvollar (yong‘in, qorong‘ulik, yulduzlar) shaxsning ichki kechinmalarini yoki umumiy madaniy, falsafiy qadriyatlarni ifodalashi mumkin. Tushlarning ramziy ma‘nosi orqali qahramonlarning ruhiy holatini, fikrlarini va hayotiy yo‘llarini ifodalash ko‘rsatiladi. Semantik tahlil yordamida tushlarning ma‘nosi, ularning syujetdagi roli va umumiy asar kontekstiga ta‘siri keng qamrovli ravishda tahlil qilindi. Tushlarning nafaqat tashqi voqealarni, balki qahramonlarning ruhiy holatini va kelajakdagi rivojlanishini ko‘rsatadigan vosita sifatidagi funksiyasi aniqlanadi.

Strukturali tahlil usuli yordamida *Qoraqalpoq xalq* dostonlarining tuzilmasida tush motivining o‘rni va ularning syujet rivojlanishidagi ta‘siri o‘rganildi. Tushlarning syujetdagi muhim burilishlarga qanday ta‘sir ko‘rsatishini va asar tuzilmasidagi o‘rnini tahlil qilishda struktural yondashuv yordam beradi. Dostonning umumiy tuzilmasida tush motivi qanday shakllanadi va ularning syujetga qanday ta‘sir ko‘rsatishi, tushlarning syujetdagi asosiy elementlarga qanday bog‘lanishi to‘liq ko‘rsatilgan. Tushlar ko‘pincha asarda kutilmagan burilishlarni yoki syujetning yangi yo‘nalishlarini ko‘rsatadi. Masalan, bir qahramonning tushida ko‘rgan xatoliklar yoki qo‘rquvli tasvirlar uning kelajakdagi harakatlarini shakllantiradi va bu dostonning rivojlanishiga ta‘sir qiladi.

Psixologik tahlil usuli tush motivining personajlarning ruhiy holati va qarorlariga ta‘sirini o‘rganish uchun qo‘llanildi. Tushlar, asosan, personajlarning ichki dunyosini aks ettiradi va ularning ruhiy holati, qo‘rquvi yoki xotirasi haqida muhim ma‘lumotlar beradi. Tushlar ko‘pincha qahramonlarning ichki konfliktlari va psixologik qarorlaridagi o‘zgarishlarni ko‘rsatadi. Tushlar, ko‘pincha, qahramonlarning ichki ruhiy holatini va ular o‘rtasidagi ziddiyatlarni aks ettiradi. Masalan, qahramonning yomon tush ko‘rishi uning kelajakdagi hal qilinmagan psixologik muammolariga nisbatan qayg‘u yoki qo‘rquvni ifodalaydi. Ushbu psixologik holat, o‘z navbatida, syujetda qanday o‘zgarishlarni keltirib chiqarishini ko‘rsatadi. Tushlar orqali qahramonlar o‘z qarorlarini qanday qabul qilishi yoki tashqi voqealarga qanday ta‘sir qilishi haqida tahlil amalga oshiriladi. Tushlar, ko‘pincha, qahramonning ong ostida yuzaga kelgan qarorlar va maqsadlar haqida ma‘lumot beradi. Bu esa syujetning kelajakdagi rivojlanishini oldindan ko‘rsatadi. Psixologik tahlil yordamida tushlar qahramonlarning ruhiy holatini qanday aks ettirishi va ularning syujet rivojlanishidagi o‘rni qanday shakllanayotganini aniqlash mumkin bo‘ldi.

Komparativ tahlil usuli yordamida *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tush motivi boshqa xalq dostonlari, folklor asarlari va adabiyotlarda qanday ishlatilganini solishtirish amalga oshirildi. Bu usul yordamida tush motivining xalq adabiyotida qanday umumiy va o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi aniqlanadi. Tushlar ko'plab xalq dostonlarida va folklor asarlarida ishlatiladi va ular turli madaniyatlarda o'xshash yoki farqli ma'nolarga ega. Masalan, bir xalqning dostonida tush ko'rish — kelajakdagi xavf yoki baxtsizlikni oldindan sezish belgisidir, boshqasida esa tushlar orqali qahramon o'zining ichki dunyosini anglaydi. *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tush motivi boshqa xalqlarning adabiyotida qanday ma'no va funksiyani bajarishini solishtirish orqali tushning xalq adabiyotida qanday umumiy xususiyatlarga ega ekanligi ko'rsatildi. Komparativ tahlil orqali tush motivining xalqlararo adabiyotdagi ahamiyati va funksiyasi yanada chuqurroq tushunildi.

Maqolada *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridan tush motivlarini o'z ichiga olgan asosiy qismlar tanlab olindi. Tanlangan matnlar tushlarning syujet rivojlanishidagi o'rnini, qahramonlarning harakatlarini va dostonning umumiy tuzilmasiga qanday ta'sir qilganini ko'rsatishga imkon berdi. Tush motivining markaziy o'rnini va uning syujet rivojlanishidagi roli hisobga olinib, asarda tushlarning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi qismlar ajratib olindi. Ushbu qismlar orqali tushlarning voqealar rivojlanishiga qanday ta'sir qilganligi tahlil qilindi. Tushlar, asosan, syujet va personajlarning rivojlanishiga ta'sir qiladi. Tanlangan matnlarda tushlarning asosiy voqealar va qahramonlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni qanday shakllantirishi aniqlanadi.

Tanlangan matnlar yordamida tush motivining syujetdagi o'rnini va uning dostonning umumiy rivojlanishiga qo'shgan hissasi kengroq o'rganildi. Ushbu usullar yordamida *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tush motivining syujet rivojlanishidagi roli va ahamiyati keng qamrovli tahlil qilindi. Har bir metod, tushlarning estetik, semantik, psixologik va struktural jihatlarini chuqurroq tushunishga yordam berdi va dostonning dramatik tuzilmasidagi tush motivining ahamiyatini yanada aniqlash imkonini berdi.

Natijalar. Tadqiqot davomida *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tush motivining syujet rivojlanishidagi roli va ahamiyati keng tahlil qilindi. Olingan natijalar quyidagi asosiy xulosalarni ko'rsatadi:

Tushlar *Qoraqalpoq xalq* dostonlarida syujetning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ular asar davomida qahramonlarning ruhiy holatini, ichki ziddiyatlarini va kelajakdagi qarorlarini shakllantiradi. Tushlar, asosan, syujetdagi burilishlarni yoki kutilmagan o'zgarishlarni yuzaga keltiradi, bu esa voqealarni yangi bosqichga olib keladi. Dostonning muhim qismida, qahramonlarning tushlaridagi tasvirlar ularning kelajakdagi harakatlarini belgilaydi, shu bilan birga, tushlar ko'pincha qahramonlarning

ichki dunyosidagi ziddiyatlarni ko'rsatadi va ular hal qilinishi kerak bo'lgan psixologik muammolarni aks ettiradi [5].

Tush motivi *Qoraqalpoq xalq* dostonlarida ikki asosiy qatlamda ishlatilgan:

Tushlar ko'pincha voqealar va qahramonlarning qarorlarini ko'rsatishda ishlatiladi. Tushdagi tasvirlar (masalan, yong'in, qorong'ulik, hayvonlar) qahramonning kelajakdagi harakatlari va qarorlariga ta'sir qiladi. Tushlarning ramziy ma'nosi ko'plab tasvirlar orqali qahramonlarning ichki holatini, psixologik ziddiyatlarini va umumiy madaniy, falsafiy qadriyatlarni aks ettiradi. Tush motivining ramziy mazmuni, asosan, dostonning chuqur ma'no qatlamini tashkil etadi, qahramonlarning o'zlarini anglashlariga yordam beradi. *Qoraqalpoq xalq* dostonlarida tushlar o'ziga xos tarzda ishlatilgan, va bu uning mintaqaviy va madaniy xususiyatlarini o'zida aks ettiradi [7].

Tushlar *Qoraqalpoq xalq* dostonlarida nafaqat qahramonlarning ichki dunyosini, balki asarning madaniy va falsafiy qadriyatlarini ham aks ettiradi. Tushlarning ramziy ma'nosi orqali xalqning qarashlari, hayotga bo'lgan munosabati, qadriyatlari va ma'naviy dunyosi ifodalangan. Dostonning oxirgi bosqichida tushlarning o'zgarishi, qahramonning ichki o'sishi va hayotga yangi qarashi bilan bog'liq bo'lib, bu tushlarning dostonning umumiy falsafiy mazmuniga ta'sir qilganini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tush motivi syujetning rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Tushlar qahramonlarning ichki dunyosini aks ettirib, ularning ruhiy holatini, qarorlarini va keyingi harakatlarini shakllantiradi. Dostonning tuzilmasida tushlarning o'rni, ular orqali voqealar va personajlarning rivojlanishi, psixologik va semantik jihatlarining o'zaro bog'lanishi yaxshiroq tushunildi. Komparativ tahlil va boshqa xalq adabiyotlaridagi tush motivlarini solishtirish orqali tushlarning umumiy va o'ziga xos xususiyatlari aniqlanib, dostonning madaniy va falsafiy qatlamidagi o'rni oydinlashdi.

Xulosa. Ushbu maqolada *Qoraqalpoq xalq* dostonlarida tush motivining syujet rivojlanishidagi roli o'rganildi. Tushlar adabiyotda faqat qahramonlarning ichki holatini ifodalaydigan element sifatida ko'rilmaydi, balki ular syujetning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan, voqealarni yo'naltiruvchi kuch sifatida ham ishlatiladi. Umuman olganda, *Qoraqalpoq xalq* dostonlaridagi tush motivi uning syujetini shakllantirishda, qahramonlarning ruhiy va psixologik rivojlanishiga ta'sir etishda va dostonning umumiy ma'nosini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tush motivi, shuningdek, xalq adabiyotidagi ramziy ma'nolarni va madaniy qadriyatlarni ifodalashda katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Adabiyotlar:

1. Abdusamatova Gulxumor Abdufattoyevna Shukurov Zavkiddin Shodikulovich. "ON THE ISSUE OF STUDYING THE KARAKALPAK EPIC." *CAHIERS MAGELLANES-NS* 6.2 (2024): 7653-7661.
2. Azimova, Arzu. "Karakalpak epics." *Eurasian music science journal* 2 (2019): 1-22.
3. Бердыханова, Ш. Н. "SPECIFICITY OF METRORHYTHMIC ORGANIZATION OF KARAKALPAK LYRICAL EPICS." *Наука и мир* 2.9 (2018): 44-46.
4. Q. Jarimbetov, B. Genjemuratov "Ádebiyat teoriyasi" Tashkent-2018j, B. 189.
5. Maqsetov Q, Dastanlar, jirawlar, baxsilar. No'kis: «Qaraqalpaqstan», 1992.
6. Maspash. Qaraqalpaq xaliq dastani. Tarjimon: Muhammad Ali.-Toshkent.: «Adabiyot va san'at nashriyoti», 1985.
7. Sag'itov I.T. Qaraqalpaq xalqinin' qaharmanliq eposi. No'kis.: «Qaraqalpaqstan», 1985.